

Rakaczki István¹

Magyar védelmi rendszerek az Északkeleti-Kárpátokban

A Szent László-állás

Hungarian Defence Systems in the North-Eastern Carpathian Mountains

The Saint László Position

Absztrakt

A Kárpátok védelmi rendszerének kialakítása 1940-ben kezdődött a vasbeton völgy-zárak építésével, és a határvédelem biztosítására az első világháború védőállásainak felújításával a hágók környezetében. A hármas védelmi rendszer kiépítése 1944-ben vált sürgetővé. A tábori erődtitések, reteszállások rendszere a front megérkezéséig épült. A Hunyadi- és a Szent László-állás között reteszállások létesültek a támadó fél lassítására, megállítására. A védelmi rendszert negyvennapos, folyamatos támadó hadművelet eredményeként tudta áttörni a Vörös Hadsereg.

Kulcsszavak: Szent László-állás, főgerinc, tábori erődtítés, reteszállás

Abstract

The development of the Carpathian defence system began in 1940 with the construction of reinforced concrete valley locks and the renovation of World War I defensive positions in the area around the passes to ensure border defence. The construction of the triple defence system became urgent in 1944. The system of camp fortifications and barracks was built until the arrival of the front. Blockades were established

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: irakaczky@gmail.com

between the Hunyadi and Saint László positions to slow down and stop the attackers. The Red Army was able to break through the defence system as a result of a forty-day, continuous offensive operation.

Keywords: Saint László position, main ridge, camp fortification, lock position

Bevezetés

Az 1939. márciusi politikai és katonai események eredményeként Kárpátalja a Ciróka-völgygel együtt visszatért magyar fennhatóság alá. Az országhatár ismét magashegyi területen (is) húzódott, amelynek a védelme új kihívásokat jelentett.

A létrejött lengyel–magyar határ helyébe 1939. szeptember végétől az érintett terület nagy részén magyar–szovjet határ jött létre, amely a járható hágók védelmének biztosítását igényelte, ezen helyek megerősítésével. A Kárpátok előterének és a főgerinc védelmének kialakítása a német–szovjet háborúban bekövetkezett fordulat után, az 1943–1944-es sikeres téli hadjáratot követően vált sürgetővé, mivel a támadó Vörös Hadsereg egyre közelebb került a Kárpátokhoz. Az új országhatárokon belül, az Árpád-vonal vasbeton építményekkel kialakított völgyzárainak építése már 1940-ben elindult, és a front megérkezéséig folyamatosan tartott.

Magyar védelmi rendszerek

A Maginot-elv szerint hatalmas költséggel kiépített vasbeton statikus védelmi rendszer nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A Maginot-vonal elleni sikeres német hadművelet lezárulta utáni szemlézés eredményeként a magyar katonai vezetés egy aktív védelmi rendszer kidolgozását és kiépítését szorgalmazta. Ennek lényege a Kárpátok harcjárművekkel járható völgyeinek többlépcsős lezárása kisméretű, jól álcázható vasbeton építmények, nyílt tüzelőállások kiépítésével.

Már 1939. november 1-jén létrehozta a Honvéd Vezérkar az Erődítési Parancsnokságot, ahol a tervezési osztály vezetését Hárosy Teofil alezredes kapta. 1937 és 1940 között öt alkalommal látogatott Németországba erődítések tanulmányozása céljából. 1941. november 1-jén hadiműszaki törzskari ezredessé, egyúttal az Erődítési Parancsnokság parancsnokává nevezték ki.²

Az 1940-ben megkezdett munkálatok az Északkeleti-Kárpátok Ung-, Latorca-, Nagyg-, Talabor-, Tarac-, Tisza-völgyek területére terjedtek ki, többlépcsős védelmi rendszer kiépítésével. (Észak-Erdély visszatérte után ott is elindult a Kárpátok hágóit lezáró védelmi rendszer kialakítása.)

1944 tavaszán a Vörös Hadsereg közeledése miatt fontossá vált a hegység előterének a védelme. A Magyarország felé haladó utak védelmét biztosították a magaslatok, uralgó pontok erődítései tábori erődítés elemeivel: géppuska-, golyószóró-, kis űrméretű aknavető tüzelőállások, aknamezők, drótakadályrendszerek, torlaszok, harcokcsik elleni

² BALLA-PADÁNYI 2023: 45.

védelem elemei stb. A munkálatok a német 23. Magasabb Műszaki Parancsnokság³ irányításával, magyar és német műszaki és utászalakulatok közreműködésével zajlottak. A védelmi csomópontok építéséhez munkatáborokat telepítettek, de igénybe vették a környező települések lakosságát is.⁴ A munkálatok a június–augusztusi szovjet támadások ellenére az 1944. szeptember 9-én megindított Kárpátok hadműveletig tartottak. A terep adta lehetőségek kihasználásával kialakított, a Hunyadi-állásnak elnevezett védelmi rendszer tábori erődítései segítségével összességében 15–20 napig meg tudta akadályozni a német–magyar védelem, hogy a Vörös Hadsereg elérje a Kárpátok főgerincét, a magyar államhatárt.

Védelem az országhatáron

A magashegyi területek visszatértével, a mintegy két évtized után visszaállt magyar–lengyel határ rövid életűnek bizonyult. 1939. szeptember végén, Lengyelország német–szovjet lerohanása után a nyugati kis szakasz (a Czerenin-csúcs és a San folyó közötti szakaszon német–magyar határ) kivételével magyar–szovjet határ jött létre. A Vörös Hadsereg megjelenése miatt az ország Északkeleti-Kárpátok főgerincén húzódó határa védelmét a magyar hadvezetésnek 1939. szeptember végétől sürgősen meg kellett szerveznie. Az 1940. évi második bécsi döntés alapján a Kárpátok újabb (Keleti-Kárpátok főgerince) magashegyi területe több száz kilométer hosszúságban vált államhatárrá, amelynek a védelmét szintén biztosítani kellett. Az első világháborúban a cári orosz seregek 1914–1915. évi uezsoki és homonnai betörését követően a hegyvonulat tartását nagymértékben megkönnyítette a főgerinc átjáróinak műszaki megerősítése. Egy erődvonal kiépítése lehetővé teszi a Kárpátok védelmét a szovjet haderőhöz képest gyengébb erővel is.⁵

Kárpátalja visszafoglalása szükségessé tette a hegyi határvédelem zászlóalj létrehozását. A határvédelmet a hegyi határvédelem portyázó századok és alegységei, a határvédelem őrsök látták el. Ellenséges támadás esetén az őrsnek kell a támadó ellenséggel megütközni. A megfelelő fegyverzettel és javadalmazással rendelkező őrs képes halogató harccal az ellenség előretörését időnyerés céljából késleltetni. A helyi részsiker hatását kihasználva, hátsóbb, kedvező, esetleg már előre megerősített terepszakaszra vonul vissza. A magashegységben megvívandó halogatóharc az őrsparancsnoktól harcászati ismereteket, öntevékenységet, erős akaratot, jó ítélőképességet, gyors parancsadást, merészséget és rugalmasságot követel.⁶

Az ellenség első támadó hullámának feltartóztatására a fő támadási irányoknak megfelelően telepített erődítményövek és az előre meghatározott rombolási terv

³ Unterlagen der Ia-Abteilung des Höheren Pionierführers 23 Unterlagen der Ia-Abteilung des Höheren Pionierführers 23 ЦАМО Фонд 500 Опись 12460 Дело 7.

⁴ Meldung über den Ausbausezustand der Bauabschnitte A, B, C, D der Hunyadi-Stellung. ЦАМО Фонд 500 Опись 12460 Дело 7 Лист 0016.

⁵ RAVASZ 2003: 130.

⁶ SIPOS 1940.

végrehajtása szolgál. A védő szempontjából alapvetően fontos, hogy mozgási lehetősége állandóan fennmaradjon.⁷

A korabeli szakirodalom foglalkozott a határvédelem mellett a tábori erősítés kialakításának fontosságával is. A Kárpátok gerincén, az országhatáron rendelkezésre állt a nagy háború során a Monarchia által kiépített védelmi rendszer. Ez a védelem nemcsak a kerek járművek közlekedésére alkalmas utakat védte, hanem gyakorlatilag folyamatos védelmi vonalat alkotott a Kárpátgerincen, a Magyar Királyság határán. Az első világháborúban a cári hadsereg kihasználta azt a katonaföldrajzi lehetőséget, hogy a Kárpátok északi vonulata lankásabb, mint a déli oldal. Az 1916-os Bruszilov-offenzíva például jelentős erővel támadott a Kakukk-hegyen, ahol nem voltak utak. Ezt jelzi a helyszínen ma is látható német katonatemető és az egykori harcok helyszínén előkerülő töltényhüvelyek és hadianyag-maradványok (8. ábra).⁸ A védelmi állások elemeit már 1941-ben megfelelő állapotba hozva a határvédelem rendelkezett kisebb támadások elhárítására alkalmas tábori erősítéssel. A Kárpátgerinc védelmének kialakítása 1944-ben vált sürgetővé, mert a Vörös Hadsereg megközelítette a Kárpátokat.

Szent László-állás

A rendelkezésre álló szakirodalom általában felvételi állásként, közbülső állásként határozza meg a Szent László védelmi vonalat. A védelem célja, hogy az ellenség menetből ne támadhasson a Kárpátok járható völgyeiben kiépített Árpád-vonal völgyzárai ellen. Azonban a Szent László-állás ennél sokkal összetettebb, mélységi védelmi rendszer volt a Kárpátok főgerince mentén. Teljes hossza mintegy 400 km. Keleten a Fehér-Tisza forrásvidékén kezdődik, védelmet biztosít minden hágónak, és nyugaton a „kis háborúban”⁹ Magyarországhoz csatolt Círóka-völgy vízválasztójáig, a Czerenin magaslat előterében lévő hármashatárig tart. A Czerenin-csúcs (933 m) és az Uzsoki-hágó közötti mintegy 65 km hosszúságú Kárpátgerinc védelmi rendszeréről, a Szent László-állás eme szakaszáról szinte nem is ír a magyar szakirodalom. A XXXIX. német hegyiadtest hadinaplója (Kriegstagebuch des XXXIX. [Geb.] A.K.)¹⁰ több bejegyzést tartalmaz a Szent László-állásról és a védelmi rendszer kiépítésében közreműködő magyar utászalakulatokról. Az Uzsoki-hágó és környéke erősítéséért a Halicz magaslatig (1335 m) a magyar II. utászászlóalj, Halicztól a Czerenin melletti hármashatárig a magyar 151. utászászlóalj felelt.¹¹ A munkálatok minden fontos védelmi körzetben a front megérkeztéig tartottak.

A védelem számára a terep különösen alkalmas volt, mert a Kárpátok fő hegyvonulatának hágóit, azaz a magyar határt csak néhány irányból lehetett harcjárművekkel és nagyobb támadó csapattestekkel megközelíteni. A július–augusztusi harcokban a Kárpátok előterében szerzett tapasztalatok is alátámasztották a terep

⁷ HESZLÉNYI 1940.

⁸ Helyszínbemjárásunk tapasztalatai alapján.

⁹ 1939. március 23–24. között a függetlenedő Szlovákia és Magyarország között lezajlott háború eredményeként a magyar határt az Ung-völgy közeléből mintegy 20 km-rel nyugatra, a Círóka-patak vízválasztójáig tolták ki.

¹⁰ NARA, T314, R1229.

¹¹ Kriegstagebuch XXXIX. Geb. A.K. NARA, T314, R1229, F000444-445.

adta védelmi lehetőségek előnyös kihasználását. A munkálatokat csak késő tavasztól ősziig lehetett folytatni, amikor a megközelítési lehetőségek, a terepviszonyok alkalmasak voltak az építési feladatok végzésére. A magashegyi viszonyok között ez jelentette a nagy mennyiségű hó elolvadását, a fagyott talaj felengedését, az olvadékvíz levonulását és a megközelítő utak járhatóvá válását. 1944-ben a védelemre berendezkedő terület már hadműveletközeli terület volt, így az építkezést irányító műszaki csapatok elsősorban munkaszolgálatos alakulatokat, hadifoglyokat, illetve helyi lakosokat vehettek igénybe az építéshez. Az idő rövideje csak a legfontosabb irányok védelmének kialakítását tette lehetővé. Ez a Kárpátok hágóin áthaladó közutak és vasutak védelmét jelentette, de a lehetőségek kihasználásával az utak környezetében a szekérutakat, beszivárgásra alkalmas ösvényeket, a támadó által megközelíthető uralgó magaslatokat is igyekeztek biztosítani (6. ábra).

A védelem a tábori erődítés elemeire épült. Az utakat, áthaladási lehetőségeket biztosító erődítések műszakilag megerősített támpontokból, völgyzárakból, körkörösén védhető század-, illetve zászlóalj-támpontokból, műszaki zárakból és az azokat fedező föld-fa erődök, illetve reteszállások rendszeréből állt. A megerősített vonalakban széleskörűen alkalmazták a műszaki zárok különböző elemeit: az ellenség mozgását időlegesen feltartóztató akadályokat, továbbá a fenti célra a terepen (harcmezőn) telepített műszaki berendezéseket¹² és műszaki harceszközöket – például robbantás, műszaki zárás, átjárónyitás eszközei és anyagai –, illetve ezek összességét.

A műszaki zárok jellegük szerint lehetnek rombolások vagy telepített zárok (rendszerek), működésük szerint robbanó vagy nem robbanó zárok. A robbanó műszaki zárok elemei az aknák. A védelem elsősorban gyalogsági, harckocsi-, szállításgátló aknákat használt. A telepített aknákból gyalogsági, harckocsi- vagy vegyes aknamezőket alakítottak ki. A szűk völgyekben futó utakat, az utak melletti meredek hegyoldalakat aláaknázták, és robbantásra előkészítették. A nem robbanó műszaki zárok torlaszok vagy rombolások lehettek, de előfordultak elektromos zárok is. A harckocsik elleni védelmet támogatták a harckocsiárkok, a harckocsifalak, a harckocsibuktatók, a szögesdrót akadályok és a torlaszok. A torlaszokhoz sorolhatók a harckocsiakasztók, a döntött fatorlaszok, barikádok. A rombolások út- és vasútrombolások, illetve a vasúti forgalmi berendezések rombolásai lehettek. A műszaki zárok tervszerű, összefüggő alkalmazásával műszaki zárrendszereket hoztak létre. A műszaki zárat túlnyomórészt utászalakulatok telepítették, lehetőség esetén más fegyvernemekhez tartozó kötelékek bevonásával. A műszaki akadályok telepítése a hézagok, térközők lezárásának egyik módja volt a védelem során. A megerősített vonalak legfontosabb részét a fő ellenállási öv képezte. A fő ellenállási öv a fő ellenállási vonalból, annak reteszállásaiból és a biztosítási övből állt mélységben tagolt, összefüggő sávként, amelyet az ellenség várható támadásának irányába kiépített támpontok és erődítések, illetve az azokat árkokkal vagy tűzrendszerrel összekötő állások, reteszállások, közlekedőárkok és fedezékek alkottak alkottak (7. ábra). A fő ellenállási öv alkalmas volt a peremvonalon áttört ellenség megállítására és az eredeti helyzet visszaállítására.¹³

¹² A katonai tevékenységek érdekében elvégzett műszaki támogatási feladatok összessége, pl. erődítési létesítmények berendezése, álcázás, műszaki zárok telepítése.

¹³ SZABÓ 2002: 170–175.

A főellenállási vonal előtt volt a peremvonal, amely előtt az ellenség felé már csak a biztosítási öv terült el. Ideális esetben a magaslatok ellenség felé eső lejtőin, közvetlenül a gerincvonal alatt kellett kiépíteni. A biztosítási öv tüzelőállásokból, körkörös védelemre berendezett támpontokból és műszaki zárból állt. Feladata az ellenség támadásának lelassítása, az ellenséges erők felderítése volt. A védekező csapatok halogató harccal vonultak vissza a főellenállási vonalba.¹⁴

A legfontosabb hágóknál nemcsak a főellenállási öv volt mélységben tagolva. A (magas) hegyi terep és a párhuzamos hegyvonulatok biztosította lehetőségeket kihasználva több ellenállási vonal épült ki, amelyek a főgerinc előtt akadályozták az ellenség előre mozgását, megállították vagy lassították támadását, a védő számára előnyös terepen kényszerítették harcba bocsátkozni az ellenséget. Az országhatárig több, élőerő- és technikai veszteséget okozó ellenállási pont akadályozta a támadást (2. ábra).

Az ismert szakirodalom szerint két tábori erődítés volt: a Kárpátok előterében a Hunyadi-állás, az országhatáron, a Kárpátok fő vízválasztóján a Szent László-állás. A két állás között húzódó utakon a távolság 20–30 km. Ennyi távolság elegendő a főharcvonal birtokbavétele után a támadó számára az újabb akadály leküzdésére való felkészüléshez. A Vörös Hadsereg szeptemberben indított Kárpátok hadműveletének előrehaladása nem ezt az állapotot tükrözi. Az Uzsoki-, Vereckei-, Kisszolyvai- és Toronyai-hágók ellen támadó 18. hadsereg szeptember, október havi harci naplói szerint¹⁵ a két állás között körülbelül húsz napot harcolt a támadó. A Hunyadi-álláson mintegy kéthetes folyamatos támadó hadművelet eredményeként jutott át a Vörös Hadsereg. A Kárpátok főgerince teljes hosszában véglegesen csak negyvennap, folyamatos támadó hadművelet eredményeként, 1944. október 18-án került a 4. Ukrán Front birtokába.¹⁶

Toronyai-hágó

A Toronyai-hágó jelenleg nem tartozik a nagyforgalmú átjárók sorába, elsősorban a helyi használat jellemzi. Többször bejártuk a területet autóval, és a főgerincen gyalogosan. Északi irányból folyamatosan emelkedő úton néhány kanyar után a hágón vagyunk. A hágóról négy hajtókanyar biztosította úton jutunk le az első településre, Toronya faluba. A hágó 931 m magas, mintegy 100 m É–D, 250–300 m K–Ny irányban kiterjedő enyhén hullámos terület. Bal oldalon a nagy háborúban betörő cári csapatok ellen küzdő osztrák–magyar védelem áldozatainak több részből álló temetője látható. A lengyel állam által 1930-ban kialakított emlékhely egyik részén sírok vannak betonkeresztekkel, rajtuk az elesettek neveivel, másik részén körkörös kialakított sírhantok (1. ábra).

¹⁴ SIPOS–RAVASZ 1996.

¹⁵ Журнал боевых действий 18 А. ЦАМО, Фонд: 244, Опись: 3000, Дело: 911, Дело: 917.

¹⁶ БЕНКОВ 1974: 208.

1. ábra: Első világháborús katonai temető a Toronyai-hágón
Forrás: a szerző felvétele

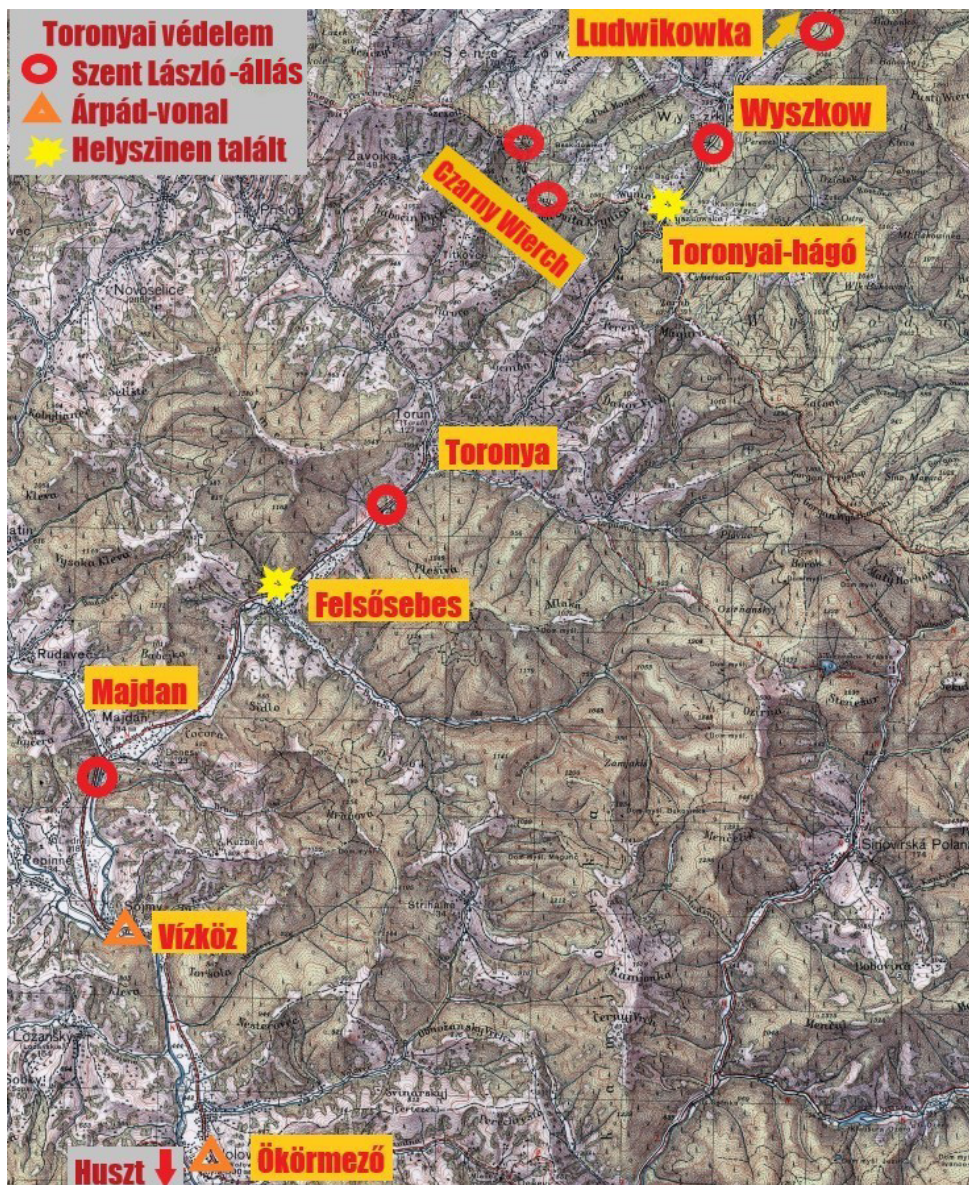
A német 23. Felsőbb Műszaki Parancsnokság 1944. június 21-i utasításában elrendelte a Hunyadi-állás összes HKL (*Hauptkampflinie* – főharcvonal) felderítése és kijelölése után, hogy a felderítő-felmérő csapatok e pozíciók és az Árpád-vonal között a fő- és mellékvölgyekben és a völgyek kereszteződéseinél jelöljék ki azon helyeket, ahol állásokkal zárhatják ezeket a völgyeket és a keresztkapcsolatokat. A dokumentum tartalmazza ezeket a meghatározott helyeket. A 2. ábra mutatja be az állások elhelyezkedését (az öt pontból egy beazonosítása nem sikerült) a Hunyadi-állás és az Árpád-vonal között. A hágó északi előterén a Hunyadi-állás csomópontja Ludwikowka (ма Мислівка). A település a Toronyai-hágótól körülbelül 17 km-re van. Az első pont Ludwikowkától mintegy 6 km-re délies irányban, az 1377 m-es Horodyszcze magaslat és az 1339 m magas Bahonka magaslatot összekötő vonal metszőpontjában, a két hegy völgyszűkületében létesült. A következő Wyszkow településtől délre, a következő Toronya falutól délre mintegy 2 km-re és Majdan alatt. Ez a pont azért fontos, mert nyugati irányból Volóc felől becsatlakozik egy harántút. A felsoroltak megerősített zászlóaljállások.¹⁷

A Toronyai-hágótól nyugati irányban található a Czarny Wierch (1037 m) magaslat, tőle északra az 1033-as magaslat (2. ábra). Wyszków irányából a Toronyai-hágó elleni sikertelen támadások miatt a Vörös Hadsereg alternatív irányként Wyszków nyugati részéről földutakon ebbe az irányba próbált támadni, de mindkét magaslat megerősített támpont volt a Szent László-állás részeként. Egyben egy észak-északnyugati irányú, az uralgó magaslatokon kialakítás alatt álló reteszállás kiindulópontja volt Tuchla (Hunyadi-állás csomópont) irányába.¹⁸

¹⁷ Unterlagen der Ia-Abteilung des Höheren Pionierführers 23. Фонд 500 Опись 12460 Дело 7 лист 2–5.

¹⁸ Kriegstagebuch XXXXIX. Geb. A.K. NARA, T314, R1229, F000467.

Helyszíni kutatásaink során két tábori erődítést találtunk a leírtak mellett. A Toronyai-hágó területén lövészárkok, nyílt tüzelőállások maradványai találhatóak, de a hágó északi részén az út bal oldalán megerősített állás részei ma is jó állapotban vannak (3. ábra). Az út jobb oldala meredek lejtőjű, alkalmatlan csapattestek mozgására. A bal

2. ábra: A Toronyai-hágó és környéke mélységi védelmi rendszere

Forrás: a Hő. Pi. Fü. 23 utasítása szerint, Unterlagen der Ia-Abteilung des Höheren Pionierführers 23 ЦАМО, Фонд 500 Опуть 12460 Дело 7 лист 0002 leírása és a helyszíni bejárások felmérései alapján rajzolta a szerző

oldalon az út fölé emelkedik egy kisebb magaslat, amelynek oldalában tábori erődítés részei láthatók. A mögöttes területen egy kiépített szállítási út található, kialakított fordulóval.

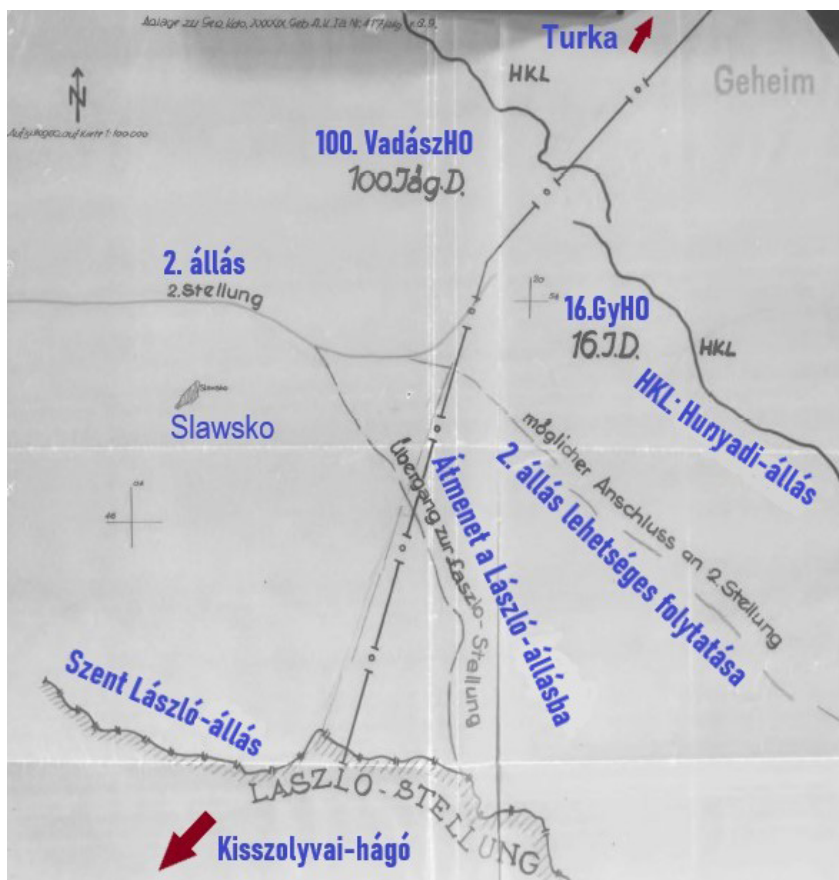
A másik közbülső állás Felsősebes területén épült ki. Az út mindkét oldalán a magaslatokon nyílt tüzelőállások és egy kis horhos sziklafalába vájt figyelőpont emlékeztet a védelemre. A tüzelőállásokból jól megfigyelhetők a szabad kilövés biztosítására kivágott erdőrészek korhadó tuskói.

A német hadseregek és hadtestek műszaki parancsnokságai 1944. március 19. után¹⁹ felügyelték és irányították a Kárpátok védelmének kialakítását. Néhány csomópontra alakulatokat is vezényeltek, illetve a páncélelhárításhoz korszerű fegyvereket is biztosítottak (például Pak 40, Panzerfaust). A főellenállási vonalak mellett az idő és a lehetőségek függvényében közbülső védelmi állásokat, reteszállásokat építettek ki.

3. ábra: A Toronyai-hágó északi előterének védelme
Forrás: a szerző felvétele

¹⁹ Magyarország német megszállását követően.

4. ábra: A 2. védelmi vonal kialakítási lehetőségei

Forrás: Kriegstagebuch XXXIX. Geb. A.K. NARA, T314, R1229, F000486

Reteszállás a Hunyadi- és a Szent László-állás között

A XXXIX. német vadászhadtest jelentésében szerepel például a következő információ:

„A német 100. vadászhadosztály védelmi területén kiépítette a második védelmi vonal alapjait 1944. szeptember 8-ra. A 2. pozíciónál, amely a jobb szárnyon áll a Magura (939 m, a vasútvonaltól keletre lévő magaslat – a szerző) csúcs felé, a kapcsolat körülbelül 4-5 km-re a 16. magyar gyaloghadosztály jelenlegi HKL-jétől (főharcvonal) hátrafelé hiányos. Jelenleg a főharcvonal és a Szent László állás közötti szakaszon a magyar 16. gyaloghadosztály nem tervezi a 2. vonal kiépítését. Ellenséges betörés esetén a jobb oldali szomszéd visszavonulása után a jobb szárny a levegőben lóg, mivel az állás hiánya miatt a szomszédos hadosztálynak elkerülhetetlenül a Szent László állásba lehet csak visszavonulnia. A hadtest ezért azt kéri a hadseregszervezőtől, hogy rendelje el a 2. állás építését a 16. hadtest számára, vagy ha ez nem lehetséges, a 2. állás

jobbszárnyának visszafordítását – ahogyan az a rajzon szerepel – délkelet-dél irányban annak érdekében, hogy a Szent László állással a kapcsolat létrejöjjön.” (4. ábra)²⁰

A többlépcsős védelmi rendszerről Grecsko vezérezredes, az 1. gárdahadsereg parancsnoka is említést tesz. Azonban a térképek és leírások alapján a Vörös Hadsereg meglehetősen felemás felderítési adatokkal rendelkezett a magyar határon létrehozott erőrendszerről (5. ábra). Arról általában volt tudomásuk, hogy hol vannak megerősített helyek (a felderítés, és az ejtett foglyok információi alapján), de azok kiépítettségéről, védelmi képességeiről hiányosak voltak az adataik. Az északi irányból megközelíthető főgerinc, valamint a védelem szempontjából fontos uralgó magaslatok rendelkeztek a tábori erősítés elemeivel. A járható hágók mélységi védelme és összetett műszaki berendezése (1. táblázat) elleni nyílt arctámadás nagy veszteségei miatt az alternatív irányok kerültek előtérbe.

„Támadásunk kezdetekor az ellenség kárpáti erősítéseinek rendszere az előhegyek északkeleti lejtőin keresztül húzódó, előretolt védőövből, a legfontosabb hadművelési irányokban létesített több közbeeső védelmi sávból, valamint a Kárpátok fő hegyláncán kiépített legfontosabb erősítmények rendszeréből állt – ez utóbbiak alkották az ellenség fő védelmi vonalát a Kárpátokban.”²¹

Magaslatok védelme

Az 1. gárdahadsereg felderítési adatai alapján (5. ábra) és az Orosz-hágó elleni frontális támadás nagy veszteségei után megkerülő manőverekkel akart áttörni a Kárpátok gerincén. A térképen látható védelmi berendezés nem tűnik túlzottan erősnek, ezért a bal szárny ebben az irányban fejtette ki támadó hadművelését. A folyamatos, 1-2 zászlóalj és időnként koncentrált, ezred méretű támadások csak hosszú idő után vezettek eredményre. A Kárpátok hadművelet megindítása után egy hónap kellett arra, hogy a jelzett magaslatokat véglegesen birtokba vegye a támadó, és elérje Juhászlak települést és Zemplénorosi déli területét.²²

A 4. Ukrán Front csapatai 1944. szeptember–október folyamán végrehajtott hadműveleteik során csak az Ung-völgyben és Körösmező térségében jutottak el az Árpád-vonalig, máshol csak a hágók egy részét, a Szent László-állást foglalták el.

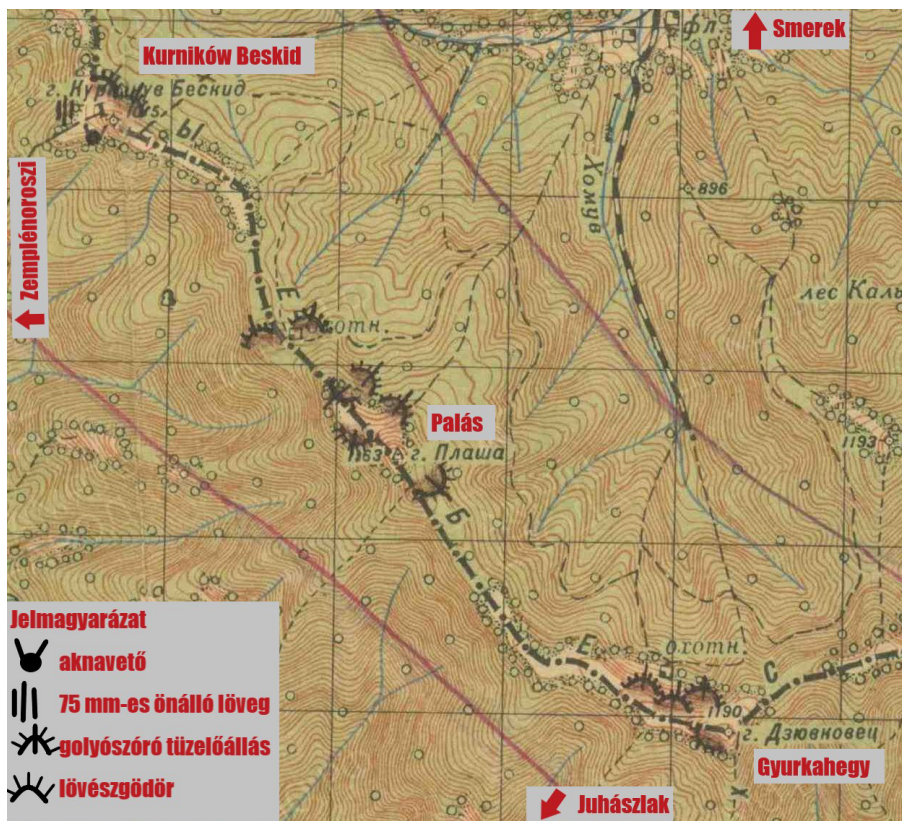
A 4. Ukrán Fronttal szembeni második fő védőöv²³ az államhatáron húzódott, a Kárpátok fő hegyláncá mentén. A magashegyi terepviszonyok, a párhuzamos hegyláncok elősegítették a tábori típusú tartós erődtűzállások és harckocsiakadályok összetett rendszerének kiépítését, erős védelem létrehozását. Valamennyi hegyi átjárót, amelyeken keresztül csapatok mozoghattak, védelmi csomópontok zárták el. Az utakon, a folyók árterületein és a folyómederbe telepített műszaki záruk, az utak melletti hegyek lejtőin elhelyezett harckocsiakadályok, akasztók, korlátok és sorompók, a megközelítő

²⁰ Kriegstagebuch XXXXIX. Geb. A.K. 1944. 09. 08. NARA, T314, R1229, F000485.

²¹ GRECSKO 1977: 79.

²² A 18. hadsereg szeptember, október havi harci naplói.

²³ Az első fő védőöv a Hunyadi-állás volt.

5. ábra: Magaslatok védelme az orosz felderítés szerint

Forrás: Действия артиллерии 1 зв. А. ЦАМО, Фонд: 456, Опись: 6850, Дело: 531, Лист 68. alapján szerkesztette a szerző

útvonalak sűrű elaknásítása és a tüzelőállások géppuska- és tüzérségi tüze az arctámadás számára szinte hozzáférhetetlenné tette a megerősített körleteket. Sikereket leginkább megkerülő manőverek révén lehetett elérni.²⁴

Az Uzsoki-hágó védelme

Mint Grecsko vezérezredes leírásában is szerepel, a legfontosabb helyeken összetett erődítésrendszert építettek ki a magyar műszaki alakulatok. Az Uzsoki-hágón és környékén kialakított zászlóaljtámpont (6. ábra) védelmi rendszerét ismerteti a XXXXIX. hegyihadtest hadinaplója. Az építési munkát a II. magyar utászászlóalj irányította. A hegyihadtestnek küldött jelentés a Szent László-állás 1944. szeptember 20-i építési állapotát ismerteti (1. táblázat).

²⁴ GRECSKO 1977: 81.

1. táblázat: Az Uzsoki-hágó védelme

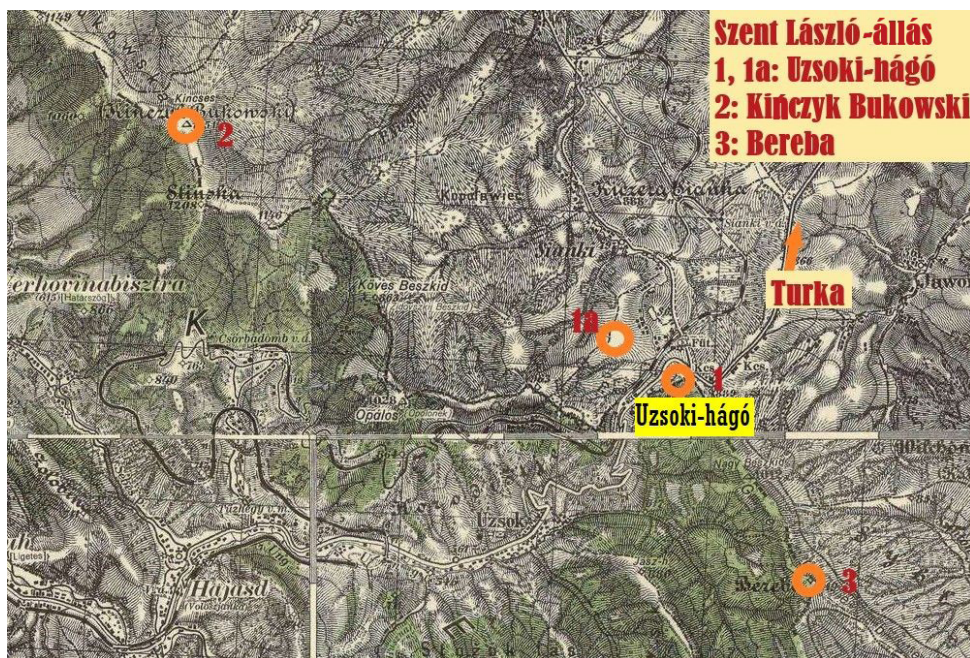
A védelem erősítési elemei	Helyszínek					
	Uzsoki-hágó (terv)/kész (1)	Kińczyk Bukowski (Halicz) (terv)/kész (2)	Bereba (terv)/kész (3)	Uzsoki-hágó mellett balra (terv)/kész (1a)	Összesen kész	Egyéb munkák
Golyósóróállás	(79)56	30	14	(10)8	108	utak, hidak, átkelők stb. javítása, építése
Géppuskaállás	(24)22	4		(4)4	30	
Páncéltörőállás	(12)14		7		21	
Tüzérségi figyelőállás	(8)2				2	
Fedezék	(134)75	30	27	(16)14	146	
Föld-fa erőd	(115) -		1		1	
Harcárok (km)	(15,2) /7,37	0,93	(1,47) /0,99	(2,2)2,2	11,49 km	
Szögesdrót akadály (km)	(25)12,3		0,89		13,19 km	
Közlekedőárok (km)	(1,82) /1,26	0,3	0,136	(0,15)0,15	1,846 km	
Harcokosiárok (km)	(2,64) /0,68		(0,4)0,4		1,08 km	
Harcokcsifal	(0,83) 0,83		(0,36) 0,2		1,03 km	
Munkaerő						
Katona	536	55	125	21	737	28
Munkaszolgálat, hadifogoly	823	260	360	65	1508	0
Helyi lakosság	470	0	140	0	610	308
Teljes munkaerő	1829 fő	315 fő	625 fő	86 fő	2855 fő (+336 fő)	336

Forrás: NARA, T314, R1229, F000445-446 adatai alapján a szerző szerkesztése

Az adatok alapján a hágó és környéke jól berendezett védelmi rendszert képviselt. A tüzelőállások száma, a harcokcs elleni védelem, az összetett akadályrendszer

gátolta a frontális támadás indítását. Szeptember 30-án a támadó már több napja sikertelenül harcolt a hágótól északra lévő Sianki vasútállomás megszerzéséért.²⁵

A térképen látható csomópontok a hágó kivételével olyan helyekre települtek, amelyeket száraz időben a harcjárművek egy része meg tud közelíteni. A Bereba magaslat (3) keleti, északkeleti irányból szekérutakon száraz időben megközelíthető. Nyugati irányban a továbbhaladás az Ung forrásvidéke mentén lehetetlen, de a főgerinc járható, és az Uzsoki-hágó megközelíthető (helyszíni bejárás tapasztalata). A Kińczyk Bukowski magaslat északi irányból, a San völgyéből száraz időben járható, majd a Slinka magaslaton keresztül elérhető Határszög település és az ungi vasútvonal alagutakon át vezető szakasza, valamint a mozdonyok vízellátását biztosító Csorbadomb vasútállomás környete. (A vízellátó rendszer ma is működik. Gőzmozdonyok már nem közlekednek, így a környező néhány ház és a vasútállomás vízigényét biztosítja.) Ezek figyelembevételével épültek ezek a védelmi pontok.

6. ábra: Az Uzsoki-hágó védelmi csomópontjai

Forrás: Magyarország Katonai Felmérése (1941). Térképre rajzolta a NARA, T314, R1229, F000445-446 adatai alapján a szerző

Összefoglalás

A hozzáférhető német és szovjet térképek, hadinaplók, jelentések alapján elmondható, hogy a Hunyadi-állás és a Szent László-állás – mint két főharcvonal – között is ki lettek jelölve és részben kiépültek a támadó lassítását, feltartóztatását biztosító

²⁵ Журналы боевых действий 18. А. 79.

7. ábra: Fedezék a Hóvártető oldalában
Forrás: a szerző felvétele

8. ábra: Szögesdrót maradványa a Kakukk-hegy közelében
Forrás: a szerző felvétele

reteszállások. A Kárpátok hadművelet kezdetekor a Hunyadi-állásban lévő magyar-német alakulatok halogató harccal, használva a közbülső állásokat vonultak vissza a Kárpátok főgerincén kiépített Szent László-állásba. Teljes hosszában mintegy negyvennapos támadó hadművelet eredményeként, október 18-án tudta csak birtokba venni a főgerincet a 4. Ukrán Front.

Több éven át folytattuk a terepbejárást, mire sikerült végigjárni az egykori magyar államhatár – Szent László-állás – teljes hosszát. Felmértük a terepet, megtaláltuk a tábori erősítés ma is meglévő elemeit. Tapasztaltuk, hogy milyen nehéz körülmények között álltak becsülettel helyt elődeink. Tisztelet és főhajtás előttük.

Felhasznált irodalom

- 18.армия с 01.09.1944 по 30.09.1944 г. ЦАМО, Фонд: 244, Описание: 3000, Дело: 911. Online: <https://bit.ly/4dl3CXJ>
- BALLA Tibor – PADÁNYI József (2023): Műszaki kiválóságok: Hárosy (Haszala) Teofil vezérőrnagy. *Műszaki Katonai Közlöny*, 33(3), 41–50. Online: <https://doi.org/10.32562/mkk.2023.3.4>
- Венков, Борис Степанович (1974): *В боях за Карпаты*. Ужгород.
- Действия артиллерии 1 гв. А в наступательной операции в Карпатах (с 9.9 по 31.10.44 г.) ЦАМО, Фонд: 456, Описание: 6850, Дело: 531. Online: <https://bit.ly/4j8gP7v>
- GRECSKO, A. A. (1977): *A Kárpátokon át*. Budapest: Zrínyi.
- HESZLÉNYI József (1940): Korszerű hadászati védelem. *Magyar Katonai Szemle*, 10(3), 556–560.
- Kriegstagebuch XXXIX. Geb. A.K. NARA, T314, R1229.
- Magyarország Katonai Felmérése (1941)*. Arcanum. Online: <https://maps.arcanum.com/hu/map/hungary1941/>
- RAVASZ István (2003): *Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban 1914–1945*. Debrecen: Püldo. Online: <https://bit.ly/42X7wT1>

- SIPOS Lajos (1940): A hegyi határvadász portyázó századok. *Magyar Katonai Szemle*, 10(3), 629–640. Online: https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarKatonaiSzemle_1940_3/?query=sipos%20lajos&pg=638
- SIPOS Péter – RAVASZ István szerk. (1996): *Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–Zs*. Budapest: Magyar Hadtudományi Társaság – PETIT REAL. Online: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyarorszag-a-masodik-vilaghaboruban-lexikon-a-zs-F062E/>
- SZABÓ József János (2002): *Az Árpád-vonal*. Budapest: Timp.
- Unterlagen der Ia-Abteilung des Höheren Pionierführers 23 ЦАМО, Фонд 500 Опись 12460 Дело 7. Online: <https://wwii.germandocsinrussia.org/de/nodes/21374-delo-7#page/1/mode/inspect/zoom/4>
- Журнал боевых действий 18 А. Описывает период с 01.10.1944 по 31.10.1944 г. ЦАМО, Фонд: 244, Опись: 3000, Дело: 917. Online: <https://bit.ly/4diwlqK>